

УДК 398.8:793.31(477)(092)

DOI: 10.31499/2307-4914.2(32).2025.345919

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СМІХОВОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНЦІВ У ТВОРЧОСТІ ПАВЛА ВІРСЬКОГО В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «НАРОДОЗНАВСТВО ТА ХОРЕОГРАФІЧНИЙ ФОЛЬКЛОР УКРАЇНИ»

Інна Терешко, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри хореографії та художньої культури, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID: 0000-0002-5682-7766

E-mail: inntere2008@gmail.com

У статті проаналізовано роль сміхової культури як соціального та естетичного інструменту в хореографічних інтерпретаціях П. Вірського та визначено педагогічний потенціал використання цього феномена у процесі викладання дисципліни «Народознавство та хореографічний фольклор України». Доведено, що використання творчості митця як навчально-методичного матеріалу дозволяє: конкретизувати поняття сміхової культури; продемонструвати як народна фольклорна традиція трансформується у сценічне мистецтво; формувати у молоді уміння передавати національний характер засобами пластики та гумору.

Ключові слова: Павло Вірський; сміхова культура українців; гумор; хореографія; балетмейстер; здобувач вищої освіти; народний танець; фольклор.

INTERPRETATION OF UKRAINIAN HUMOROUS CULTURE IN THE CREATIVE WORK OF PAVLO VIRSKY IN THE CONTEXT OF STUDYING THE COURSE «ETHNOLOGY AND CHOREOGRAPHIC FOLKLORE OF UKRAINE»

Inna Tereshko, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Choreography and Artistic Culture, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University.

ORCID: 0000-0002-5682-7766

E-mail: inntere2008@gmail.com

This scientific text focuses on the analysis of Pavlo Virsky's work and its significance for Ukrainian culture, particularly in the context of teaching the discipline "Ethnographical Studies and Choreographic Folklore of Ukraine". The author argues that P. Virsky's work formed a holistic image of Ukrainian identity in the art of the 20th century, combining ethnic tradition and modern stage thinking. Special attention is paid to the interpretation of the laughter culture of Ukrainians in his choreographic productions, such as "Shevchyky" and "Chumaky", where humor serves not only as entertainment, but also as a profound social and cultural tool. The purpose of the article is to determine the pedagogical potential of using P. Virsky's heritage, in particular laughter elements, for the formation of a nationally conscious personality of choreographer students. The text describes in detail the methodological approaches to studying this topic, including lectures, practical and laboratory classes that develop the ability to analyze and creatively reproduce folk humor through choreography.

Finally, it is emphasized that Virsky's work is an important educational and methodological material that helps to understand the love of life and optimism as the basis of the Ukrainian national character. It has been proven that the use of Pavlo Virsky's work as educational and methodological material in the course "Ethnographical Studies and Choreographic Folklore of Ukraine" allows: to specify the concept of laughter culture through artistic images of dance; to demonstrate to students how folk folklore tradition is transformed into performing art; to form in future choreographers the ability to convey national character through the means of plastic arts and humor; to cultivate love for Ukrainian culture, a sense of identity and pride in the spiritual heritage of their people.

Keywords: Pavlo Virsky; humorous culture of Ukrainians; humor; choreography; ballet master; higher education applicant; folk dance; folklore.

Творчість Павла Павловича Вірського – це унікальне явище у вітчизняному та світовому мистецькому просторі. Його діяльність визначила новий етап у розвитку українського танцю як форми художньо-естетичного, культурного і національного самовираження та сформувала цілісний образ української ідентичності у мистецтві ХХ століття. Комплексний аналіз творчості Павла Вірського дає змогу виявити взаємозв'язок між естетикою народного танцю, історичною пам'яттю та світоглядом митця, що ґрунтувався на ідеях патріотизму, гуманізму, глибокої поваги до народної культури. У його хореографічних постановках простежується синтез етнічної традиції і модерного сценічного мислення, який став основою для подальшого розвитку народного танцю, виховання нових поколінь хореографів і педагогів.

У сучасних умовах глобалізації та культурної уніфікації вивчення спадщини П. Вірського набуває ще більшої ваги, адже сприяє збереженню автентичних українських художніх кодів та формуванню національно свідомої особистості. Звернення до його творчого доробку дозволяє не лише осмислити закономірності еволюції українського сценічного танцю, а й інтегрувати здобутки митця у сучасний мистецько-педагогічний процес.

У вітчизняній науці спостерігаємо трансформацію наукового дискурсу на спадщину Павла Вірського. У ХХ ст. інтерес дослідників (Г. Боримської [2], Д. Вернигора [4], Ю. Станішевського [21] та ін.) зосереджувався на вивченні життєвого і творчого шляху та формуванні професійних поглядів Павла Вірського. На початку ХХІ ст. необхідність осмислення творчості П. Вірського зумовлює звернення до біографічного методу Н. Кориської [11]; з'являються розвідки В. Литвиненко [13,14], Є. Рой [19], Н. Семенової [20] спрямовані на аналіз сценічної драматургії творів митця, художніх підходів до створення багатожанрових танцювальних народно-сценічних полотен, засобів і прийомів під час реалізації сценічної образності в театралізованих постановках. Дослідники А. Підлипська [17], В. Шумілова [18], В. Литвиненко [12] приділяють увагу конкретним постановкам, сценічним принципам П. Вірського, аналізу пластики, сюжетів, музичного супроводу, етнографічного матеріалу. Л. Козинко дослідила, як у творчості П. Вірського проявляються культурні архетипи української нації – архетип матері, архетип свободи, архетип обрядовості, архетип гри з долею, архетип природи та ін. [10]. Т. Благова [1], І. Климчук [9] проаналізували педагогічний потенціал та балетмейстерські принципи П. Вірського.

Переосмислення творчої спадщини Павла Вірського вимагає звернення до тих елементів народної культури, що формували національний світогляд українців. Серед них особливе місце посідає сміхова культура, як прояв моральної сили та оптимізму, що пронизує значну частину постановок митця. П. Вірський зумів піднести народну

жартівливість, іронію та гумор до рівня сценічного мистецтва, створивши танцювальні мініатюри, сповнені життєрадісності, динаміки й естетики народного сміху.

Метою статті є аналіз ролі сміхової культури як соціального та естетичного інструменту в хореографічних інтерпретаціях П. Вірського та визначення педагогічного потенціалу використання цього феномена у процесі викладання дисципліни «Народознавство та хореографічний фольклор України».

Сміхова культура українців – це одна із сфер духовної культури нації, основою якої є народна парадигма бачення смішного в кожній сфері народного буття, національної культури, спілкування, фольклорної спадщини українського етносу. Через вплив на суспільні настрої сміхова культура сприяє збереженню соціальної рівноваги та зниженню напруженості між людьми.

У культурному просторі України наявні різноманітні дослідження сміху, які різняться за рівнем загальної культури, інтелекту, соціальної орієнтації носіїв сміху. Дослідниця Н. Дудник вважає, що «сміхова культура українців – це одна із сфер духовної культури нації, основою якої є народна парадигма бачення смішного в кожній сфері народного буття, національної культури, спілкування, фольклорної спадщини українського етносу» [7, с. 9].

Володіння сміховою культурою – соціально-психологічна риса людини, яка реалізується через моральну діяльність і взаємини з іншими, і залежить від рівня духовного, інтелектуального, емоційного й естетичного розвитку людини. Український науковець-енциклопедист Є. Онацький зазначає: «Важко знайти українця без почуття гумору – не завжди цей гумор досить витончений, часто навіть буває добре таки вульгарний, але він усе супроводить українця в його життєвому й історичному шляху, відкриваючи йому суперечності між мріями й дійсністю...» [15, с. 288].

Мовознавець В. Жайворонок у словнику-довіднику «Знаки українського етносу» стверджує, що «народна сміхова культура українців народжувалась у драматичних іграх, оповідальній творчості (анекдотах, бувальщинах, приказках), жартівливих та ліричних піснях, календарній та родинній обрядовості. Національний гумор українців – це ознака здорового духу, яка виявляється в тому, що окрема людина і цілий народ може «сміятися крізь сльози». Він відзначається простодушністю, доброзичливістю, щирістю, «в ньому мало руйнівної рефлексії, чорного сарказму, а переважає добродушність, самоіронія й життєствердний почин» [8, с. 161]. Часто сміх виступає як форма критики суспільства, вираження народного протесту або ж як спосіб боротьби з труднощами.

Український народний танець, як складова частина української культури, має глибокий зв'язок з народними традиціями, соціальними явищами та ментальністю став простором репрезентації сміхової культури для багатьох українських хореографів. Гумор у своїх постановках майстерно й професійно представляли Василь Авраменко, Василь Верховинець, Анатолій Кривохижа, Клара Балог, Володимир Петрик, Олег Голдрич, Кім Василенко; на сучасній сцені творчо розвивають Мирослав Вантух, Борис Колногузенко, Рафаїл Маліновський, Максим Печененко та інші.

У творчості Павла Вірського гумор відігравав важливу роль, не лише як елемент розваги, але й як глибоке вираження народного духу, соціальних норм і моральних цінностей; він органічно вплітався у його хореографічні композиції як емоційна і суспільна складова. З'єднуючи народні танці з театралізованими елементами, митець

створював міні-спектаклі, де елементи гумору використовувалися для вираження характерів, соціальних відносин та для демонстрації специфіки українського світогляду. Павло Вірський говорив: «Гумор – це схильність кожної людини. Без цієї якості ставити гумористичні твори-комедії важко, а якщо його немає, то це як гроші, коли їх немає – нічого не зробиш» [5].

Павло Вірський володів здатністю помічати смішний бік речей, умів подати доброзичливо-глузливе ставлення до чого-небудь, майстерно зображав щось у комічному вигляді (комічні ситуації) за допомогою засобів хореографічного мистецтва через образи персонажів. Наприклад, в жартівливій хореографічній картинці «Шевчики» танцюристи зображають кумедні моменти з життя ремісників, підкреслюючи їхню жвавість, винахідливість і взаємодію одним з одним. В. Литвиненко, характеризуючи сценічні образи персонажів, зазначає, що «вони мають свою, точно визначену манеру поведінки, кожен наділений характерними індивідуальними рисами та гумором. Тут можемо бачити і молодецький запал, і в'їдливу глузливість, і веселощі. Кожен актор-танцюрист жестами, мімікою та пластикою рук і тіла точно відтворює весь процес пошиття взуття: сукає та смолить дратву, намотує її на лікоть і палець руки, обрізає, забиває цвяшки, прошиває дратвою чоботи і, зрештою, начищає їх. Усе це відбувається театральнo, у вигляді гри – весело, хвацько і ритмічно, що викликає захоплення глядачів» [14, с. 117–118].

Український народний гумор багатий на жартівливі історії, іронічне ставлення до життя та комічні перебільшення. Павло Вірський вдало переносив ці елементи у танець, роблячи постановки не лише віртуозними, а й дотепними.

У хореографічній мініатюрі «Чумаки» («Чумацькі радощі», «Вісім ніг на одну пару чобіт») Павло Вірський створює трагікомічний образ чотирьох бідних чумаків, які у складчину купили одну пару чобіт. У танці чумаки один за одним намагаються взути єдину пару чобіт, зароблену тяжкою працею. Комусь вони затісні, іншому – наче впору, але щойно він пускається в танок, чоботи летять у різні боки. Нарешті, коли взуватися береться останній, у чоботі відривається підощва. У цих кумедних епізодах розкривається притаманний чумакам оптимізм, добродушний гумор і щира людяність.

Павло Вірський розумів значення гумору у формуванні емоційної атмосфери на сцені. Він використав гумор не тільки для того, щоб викликати сміх або розвагу у глядачів, але й для того, щоб передати образи властиві українській національній культурі. Гумор у його хореографічних постановках – це не просто веселі рухи або смішні елементи, але й вираження соціальних взаємин.

У хореографічній мініатюрі «Ляльки» в дотепній комедійній манері викривалася зарозумілість і підносилися людські якості мудрості, винахідливості, спритності. Павло Вірський у гостро-гумористичній формі розкрив образи: писаря, що вказує на його певну дистанцію від простих людей; молодиці, яка передає образ хитрої жінки, яка вміло керує чоловіками створюючи кумедні ситуації; козака, який за удаваною хвацькістю ховає свою здатність діяти наступально й рішуче. Розвиток сюжету в танці відбувається жваво й динамічно, наповнюючись сатиричними колізіями та дотепними інтригами. Комічність підкреслюється живою мімікою, пластичною природністю й гротесковими рухами танцівників, які з великою артистичністю створюють образи своїх персонажів. Їхня сценічна поведінка, жести та пластика органічно поєднуються з індивідуальними рисами кожного героя.

Хореографічна композиція «Хміль» побудована у гумористичному ключі, де показано протистояння людини з «хмільним зіллям» та висміяно схильність до пияцтва й лінощів. Парубки напідпитку задрімали і відчули примхливу ваду спокусника-хмелю, в образі якого виступають дівчата. Хміль обплутує все, що зустрічає на своєму шляху. Недарма в народі є прислів'я «З хмелем треба з розумом жити», «Хміль – не вода, чоловіку – біда».

Сміхова культура українців представлена: в окремих сценах танців «Подоланочка», «Запорожці», «Повзунець»; у хореографічній мініатюрі «Ой, під вишнею», у якій зображено залицяння старого чоловіка до молодої дівчини; у постановці «Чумарочка», у якій бачимо дотепно-комічне женихання заможних парубків до дівчини; у хореографічній картинці «На кукурудзяному полі», яка у театралізованій формі іронічно демонструє, як балетмейстер через танець розкриває недбалість у праці.

Вивчення курсу «Народознавство та хореографічний фольклор України» у навчальному плані освітньо-професійної програми «Хореографія» в Уманському державному педагогічному університеті імені Павла Тичини передбачає ознайомлення здобувачів вищої освіти I курсу із традиційними формами духовної та матеріальної культури українського народу, осмисленням національного характеру, звичаїв, обрядів і символіки народного мистецтва. Одна з тем курсу – «Гумор і сміх у традиційному світогляді українців: виховний та мистецький потенціал» – ознайомлює здобувачів з особливостями сміхової культури українців, як складовою їхнього світогляду, морально-етичної системи та естетичної традиції. Рекомендуємо вивчати таку тему на прикладі спадщини Павла Вірського, адже означені вище хореографічні постановки майстра не лише інтерпретують народний танець, а й містять візуальне втілення українського гумору, добродушного глузування, самоіронії, що формують у здобувачів вищої освіти емоційно-позитивний світогляд і виховують любов до національної культури. Розуміння сміхової культури через сценічні форми Павла Вірського сприяє розвитку емоційного інтелекту, комунікативних умінь, естетичного сприйняття та ціннісних орієнтацій здобувачів вищої освіти.

Методично важливо, щоб студенти під час розгляду творчості майстра не лише спостерігали естетичну форму композицій, але й усвідомлювали культурний зміст сміхових елементів, тобто розуміли, звідки походять ці мотиви, як вони трансформувалися з обрядових, побутових і ярмаркових традицій українців у сценічний танець.

Основні завдання, які ставить перед собою викладач:

- ознайомити студентів із поняттям «сміхова культура» в контексті українського етносу;
- визначити засоби вираження гумору у фольклорі (піснях, обрядах, іграх, танцях);
- розкрити специфіку сценічного втілення цих елементів у творчості П. Вірського;
- сприяти розвитку аналітичного, естетичного та творчого мислення студентів;
- виховувати національну самосвідомість, почуття гордості за українське мистецтво.

Для досягнення поставлених цілей доцільно використовувати різні форми

навчання (лекція-бесіда з елементами дискусії, переглядом відеофрагментів, практичне заняття, на якому проводиться міні-дослідження з елементами творчої презентації, лабораторне дослідницько-творче заняття) та комплекс методів, що поєднують теоретичну та практичну діяльність.

На початку лекції-бесіди викладач ставить питання до аудиторії для актуалізації опорних знань: «Що, на вашу думку, розповідає про українця його гумор?», «Як ви розумієте, що таке сміхова культура?», «У яких ситуаціях український народ використовував жарт як захист або втіху?». У короткому теоретичному блоці лектор розкриває сміхову культуру як невід'ємну складову духовного світу українців; показує її зв'язок із морально-етичними нормами, народною естетикою й творчістю. Упродовж лекції здобувачі відповідають на питання: Чи можна сказати, що український сміх – це спосіб зберегти гідність у складних обставинах? Чи може сміх бути формою доброзичливого виховання? У чому різниця між добрим жартом і глузуванням? Як у хореографії можна показати дотепність, жарт, доброзичливу суперечку? та інші. Для виявлення мистецьких можливостей українського гумору в хореографічній практиці рекомендуємо застосовувати аналітичний метод. Викладач демонструє відеофрагменти постановок П. Вірського «Повзунець», «Хміль», «Ляльки», а здобувачі коментують, які художні прийоми, засоби хореографії створюють гумористичний ефект.

Таким чином під час заняття здобувачі переконуються, що сміхова культура – невід'ємна частина духовності українців, що народний гумор – це не просто розвага, а естетична категорія, у якій виявляється любов до життя, сила духу й внутрішньої свободи, що сміх виховує, об'єднує, надихає на творчість.

На практичному занятті «Сміхова культура українців у творчості Павла Вірського» перевіряється рівень засвоєння студентами теоретичних знань про сміхову культуру українців та формуються навички аналізу художньо-виразних засобів хореографії, що передають народний гумор. Здобувачі відповідають на запитання: «Що таке сміхова культура?» Які її форми притаманні українцям? Як співвідносяться поняття «сміхова культура» та «національний характер?»; називають основні риси народного гумору у фольклорі (через пісню, інтермедію, танець); звертають увагу у яких творах П. Вірського виражається народний гумор і як саме; аналізують які засоби комічного використовував балетмейстер у своїх постановках.

У другій частині заняття студентам пропонується міні-дослідження з елементами творчої презентації, а саме:

- обрати один із танців П. Вірського;
- проаналізувати його сюжет, музику, костюми, засоби хореографічної виразності;
- підготувати коротку презентацію з показом фрагментів і поясненням, як через пластику передається гумор і народна мудрість;
- завершити завдання творчим показом фрагменту танцю.

Таким чином, під час практичного заняття здобувачі освіти закріплюють знання про сутність сміхової культури українців та особливості її відображення у хореографічному мистецтві. На основі аналізу та відтворення фрагментів постановок Павла Вірського студенти усвідомлюють, що комічне у танці може бути не лише засобом розваги, а й мистецьким способом вираження національного характеру.

На лабораторному занятті «Інтерпретація сміхової культури українців у

творчості Павла Вірського» засвоюються способи відображення народного гумору у хореографічній пластиці, опираючись на приклади творчості Павла Вірського. У здобувачів вищої освіти розвиваються уміння аналізувати хореографічні твори з позицій народознавчого змісту та створювати власні сценічні етюди з елементами сміхової культури; формується позитивне ставлення до традиційного сміху як складової національної самосвідомості та сценічної культури виконавця.

Студенти об'єднуються в малі групи (3–4 особи). Кожна група отримує свою постановку Павла Вірського. Завдання для груп:

Завдання 1. Аналітико-дослідницьке:

- визначити джерело сміхового ефекту (поведінкове, ситуаційне, музичне, пластичне);
- виявити засоби виразності (рухи, жести, пози, композиція, ритм, костюм);
- заповнити таблицю спостереження:

Таблиця 1

Елемент	Приклад у постановці	Народознавчий зміст	Тип сміху (іронія, гротеск, жарт)
---------	----------------------	---------------------	-----------------------------------

Завдання 2. Творчо-експериментальне:

- обрати жартівливий народний сюжет;
- створити танцювальний етюд, у якому передати сміховий мотив засобами народної хореографії (жести, пози, кроки, темп, міміка);
- врахувати принципи обробки фольклору Павла Вірського: динамізм, ансамблевисть, національна виразність.

Після показу етюдів кожна група коротко коментує іншу групу, аналізує:

- який тип сміху передано (іронічний, життєрадісний, саркастичний, сумний, істеричний тощо);
- як саме танець «говорить» замість слів;
- які народні риси характеру підкреслено в танці.

Таким чином, у результаті виконання завдань здобувачі вищої освіти навчаються розпізнавати різновиди народного сміху (іронію, самоіронію, гротеск, побутовий жарт), аналізувати, як ці форми втілено у хореографічній спадщині Павла Вірського, демонструють вміння творчо інтерпретувати сміхові мотиви засобами народної хореографії.

Отже, сміхова культура українського народу в хореографічних інтерпретаціях Павла Вірського – це не тільки елемент розваги, але й глибокий соціальний та культурний інструмент, що дозволяє виразити національну ідентичність та погляди на життя. Гумор у творчості митця став важливим засобом передачі народної мудрості, життєвих ситуацій та соціальних відносин.

Використання творчості Павла Вірського як навчально-методичного матеріалу у курсі «Народознавство та хореографічний фольклор України» дозволяє: конкретизувати поняття сміхової культури через художні образи танцю; продемонструвати студентам, як народна фольклорна традиція трансформується у сценічне мистецтво; формувати у майбутніх хореографів уміння передавати національний характер засобами пластики та гумору; виховувати любов до української культури, відчуття ідентичності й гордості за духовну спадщину свого народу.

Методичне опрацювання теми «Сміхова культура українців у творчості Павла Вірського» має не лише освітній, а й виховний, емоційно-психологічний потенціал, адже допомагає студентам досягнути глибини народної мудрості, життєлюбства й оптимізму, що є основою українського національного характеру.

Серед сучасних напрямів, що потребують подальшого дослідження у творчій спадщині Павла Вірського, варто виокремити такі: осмислення «національного стилю» у творчості митця; поєднання регіональних танцювальних манер у сценічному просторі; виховний потенціал танцю у формуванні національно-патріотичної свідомості та інші.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Благова Т. О. Динаміка формування концептів професії балетмейстера в Україні (на матеріалі творчості П. П. Вірського). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2016. № 4(86). С. 24–29.
2. Боримська Г. Самоцвіти українського танцю. Київ : Мистецтво, 1971. 132 с.
3. Бріцина О. Карнавал революції. *Критика*. 2005. Березень. С. 1–19.
4. Вернигор Д. Український танок – світова візитка (до ювілею національного заслуженого ансамблю танцю імені Павла Вірського). *Україна дипломатична*. 2018. Вип. 19. С. 757–766.
5. Вірський Павло. Народження танцю [Фільм-концерт] / реж. Алла Сурикова. Павло Вірський. Київ : Кіностудія ім. О. П. Довженка, 1974 р. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=O3NX8MEFUNK&t=4054s> (дата звернення 10.10.2025 р.).
6. Вплив творчості П.П. Вірського на розвиток національної хореографії : матеріали наук.- практич. конф (26 лютого 2005 р., м. Київ). Київ, 2005. 87 с.
7. Дудик Н. Формування сміхової культури українців у студентів-філологів у процесі підготовки до народознавчої роботи в школі : автореф. дис... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». Київ : ІПППОАПНУ, 2006. 20 с.
8. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : словник-довідник; НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ: Довіра, 2006. 703 с.
9. Климчук І. Формування мистецької школи та традиції Павла Вірського у Державному ансамблі танцю УРСР. *Танцювальні студії*. 2020. Т. 3, № 2. С. 124–131.
10. Козинко Л. Архетипи української культури в балетмейстерській спадщині Павла Вірського. *Танцювальні студії*. 2023. Т. 6, № 1. С. 8–19.
11. Корисько Н. Актуальність дослідження творчої діяльності П. Вірського із застосуванням біографічного методу. *Вісник КНУКіМ. Серія : Мистецтвознавство*. 2013. Вип. 28. С. 73–78.
12. Литвиненко В. А. Жанровість у творчості П. П. Вірського. *Вісник КНУКіМ : зб. наук. пр.* Київ, 2007. Вип. 16. С. 103–106.
13. Литвиненко В. А. Традиційний фольклор як джерело художнього національного стилю в хореографічному мистецтві Павла Вірського. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2024. № 2. С. 165–169.
14. Литвиненко В. А. Трансформація української народної хореографії та її концептуалізація в Театрі танцю Павла Вірського : дис... канд. мистецтвознавства : спец. 26.00.01 «Теорія та історія культури». Київ: НАКККіМ, 2017. 230 с.
15. Онацький Є. Українська мала енциклопедія. Кн. 2. Буенос-Айрес, Аргентина, 1958. С. 123–298
16. Павло Вірський : [життєвий і творчий шлях] / упоряд. Ю. В. Вернигор, Є. І. Досенко. Вінниця : Нова книга, 2012. 319 с.
17. Підлипська А. М. Балет «Чорне Золото» В. Гомоляки – П. Вірського: критичний дискурс. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Мистецтвознавство*. 2019. Вип. 32. С. 163–168.
18. Шумілова В. В. Театр танцю П. Вірського як інтегративна система. *Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. Мистецтвознавство*. 2018. Вип. 28. С. 222–227.
19. Рой Є. Творчість Павла Вірського – симбіоз хореографічного і театрального мистецтва ХХ століття. *Мистецтвознавчі записки*. 2022. Вип. 41. С. 52–61

20. Семенова Н. М. Принципи балетмейстерської творчості Павла Вірського та їх вплив на розвиток українського балетного театру. *Культура України*. 2014. Вип. 45. С. 156–165.
21. Станішевський Ю. Павло Павлович Вірський народний артист СРСР. Київ : ДВОМіМЛ УРСР. 1962. 45 с.

REFERENCES

1. Blahova, T. O. (2016). Dynamika formuvannia kontseptiv profesii baletmeistera v Ukraini (na materialii tvorchoosti P. P. Virskoho). *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka*, 4(86), 24–29 [in Ukrainian].
2. Borymska, H. (1971). Samotsvity ukrainskoho tantsiu. Kyiv : Mystetstvo [in Ukrainian].
3. Britsyna, O. (2005). Karnaval revoliutsii. *Krytyka. Berezen*, 1–19 [in Ukrainian].
4. Vernyhor, D. (2018). Ukrainskyi tanok – svitova vizytka (do yuvileiu natsionalnoho zasluženoho ansamblu tantsiu imeni Pavla Virskoho). *Ukraina dyplomatychna*, 19, 757–766 [in Ukrainian].
5. Virskyi Pavlo. (1974). Narodzhennia tantsiu [Film-kontsert] / rezh. Alla Surykova. Pavlo Virskyi. Kyiv : Kinostudiia im. O. P. Dovzhenka, URL: <https://www.youtube.com/watch?v=O3NX8MEFUHQ&t=4054s> (data zvernennia 10.10.2025 r.). [in Ukrainian].
6. Vplyv tvorchoosti P. P. Virskoho na rozvytok natsionalnoi khoreohrafii (2005). Materialy nauk.-praktych. konf (26 liutoho 2005 r., m. Kyiv). Kyiv [in Ukrainian].
7. Dudyk, N. (2006). Formuvannia smikhovoi kultury ukrainsiv u studentiv-filolohiv u protsesi pidhotovky do narodoznavchoi roboty v shkoli : avtoref. dys... kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 “Teoriia i metodyka profesiinoi osvity”. Kyiv : IPIPOAPNU [in Ukrainian].
8. Zhaivoronok, V. (2006). Znaky ukrainskoi etnokultury : slovnyk-dovidnyk; NAN Ukrainy, In-t movoznav. im. O. O. Potebni. Kyiv: Dovira [in Ukrainian].
9. Klymchuk, I. (2020). Formuvannia mystetskoï shkoly ta tradytsii Pavla Virskoho u Derzhavnomu ansamblu tantsiu URSR. *Tantsiuvalni studii*, T. 3, 2, 124–131 [in Ukrainian].
10. Kozynko, L. (2023). Arkhetypy ukrainskoi kultury v baletmeisterskii spadshchyni Pavla Virskoho. *Tantsiuvalni studii*, T. 6, 1, 8–19 [in Ukrainian].
11. Korysko, N. (2013). Aktualnist doslidzhennia tvorchoi diialnosti P. Virskoho iz zastosuvanniam biohrafichnoho metodu. *Visnyk KNUKiM. Serii : Mystetstvoznavstvo*, 28, 73–78 [in Ukrainian].
12. Lytvynenko, V. A. (2007). Zhanrovist u tvorchoosti P. P. Virskoho. *Visnyk KNUKiM*, 16, 103–106 [in Ukrainian].
13. Lytvynenko, V. A. (2024). Tradytsiinyi folklor yak dzherelo khudozhnoho natsionalnoho styliu v khoreohrafichnomu mystetstvi Pavla Virskoho. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, 2, 165–169 [in Ukrainian].
14. Lytvynenko, V. A. (2017). Transformatsiia ukrainskoi narodnoi khoreohrafii ta yii kontseptualizatsiia v Teatri tantsiu Pavla Virskoho : dys... kand. mystetstvoznavstva : spets. 26.00.01 “Teoriia ta istoriia kultury”. Kyiv : NAKKKiM [in Ukrainian].
15. Onatskyi, Ye. (1958). Ukrainska mala entsyklopediia. Kn. 2. Buenos-Aires, Arhentyina, 123–298 [in Ukrainian].
16. Pavlo Virskyi : [zhyttievyyi i tvorchyi shliakh] (2012) / Uporiad. Yu. V. Vernyhor, Ye. I. Dosenko. Vinnytsia : Nova knyha [in Ukrainian].
17. Pidlypska, A. M. (2019). Balet “Chorne Zoloto” V. Homoliaky – P. Virskoho: krytychnyi dyskurs. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku. Mystetstvoznavstvo*, 32, 163–168 [in Ukrainian].
18. Shumilova, V. V. (2018). Teatr tantsiu P. Virskoho yak intehratyvna systema. *Ukrainska kultura: mynule, suchasne, shliakhy rozvytku. Mystetstvoznavstvo*, 28, 222–227 [in Ukrainian].
19. Roi, Ye. (2022). Tvorchist Pavla Virskoho – symbioz khoreohrafichnoho i teatralnoho mystetstva XX stolittia. *Mystetstvoznavchi zapysky*, 41, 52–61 [in Ukrainian].
20. Semenova, N. M. (2014). Pryntsypy baletmeisterskoi tvorchoosti Pavla Virskoho ta yikh vplyv na rozvytok ukrainskoho balennoho teatru. *Kultura Ukrainy*, 45, 156–165 [in Ukrainian].
21. Stanishevskiy, Yu. (1962). Pavlo Pavlovych Virskyi narodnyi artyst SRSR. Kyiv : DVOMiML URSR. [in Ukrainian].